

УДК 330.556:330.322(477)

Г. Лопушняк

СОЦІАЛЬНА СКЛАДОВА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Досліджено соціальну спрямованість інвестиційної політики та роль держави у проведенні такого напрямку діяльності. Обґрунтовано отримання соціального ефекту в процесі освоєння інвестицій. Подано пропозиції щодо стимулювання інвестиційної діяльності, що дасть можливість вирішити багато соціальних проблем.

Ключові слова: інвестиційна політика, інвестиційна діяльність, інвестиції, соціальна сфера, соціальний ефект.

В умовах обмеженості державних фінансових ресурсів і відсутності достатньої кількості пропозицій комерційних банків задовольнити потреби реального сектора економіки у довготермінових кредитах, значну роль у соціально-економічному розвитку України відіграє її науково-обґрунтована інвестиційна політика. Вона визначає реальні джерела, напрямки і структуру інвестицій, здійснення раціональних та ефективних відтворювальних процесів під виконання загальнодержавних, регіональних і місцевих соціально-економічних та технологічних програм, відтворювальних процесів на макро- і мікроекономічному рівнях.

Саме інвестиції забезпечили економічне відродження західних країн і забезпечили прискорені темпи росту суспільного виробництва. При цьому відбувся перехід від замкнутого кола “низький рівень доходів – бідність – низький рівень заощаджень – низький рівень інвестицій – низький темп росту доходів” до вищого рівня, при якому високий темп росту доходів населення забезпечує збільшення заощаджень та інвестицій, створюючи передумови для подальшого розвитку.

Загалом реалізація інвестиційної політики спрямована на покращення соціально-економічного становища в суспільстві, адже вирішення економічних проблем тісно пов’язане з соціальними. Отже, інвестиційну політику можна вважати важливим напрямом не тільки економічної, але й соціальної політики держави. Такий підхід дасть досягнути намічених цілей, використовуючи механізми державного управління.

Багато соціальних проблем можуть бути вирішені за допомогою інвестицій. Створення нових робочих місць, інноваційне навчання та перепідготовка працівників, підвищення продуктивності праці, ріст заробітної плати, економічна зацікавленість працівників і підприємців у високоефективному використанні накопиченого людського капіталу, підвищення рівня та якості життя – це далеко не всі результати, які можна отримати в процесі реалізації виваженої ефективної інвестиційної політики.

Тому дослідження соціальної складової цієї політики є досить актуальним на будь-якому етапі розвитку суспільства.

Проблеми інвестицій, їх ефективність, покращення інвестиційного клімату були і є предметом дослідження багатьох вчених, серед яких: А. Амоша, І. Бланк, Є. Бойко, О. Величко, Б. Данилишин, О. Другов, М. Лесечко, І. Лукінов, С. Малахівська, І. Мальцева, М. Мельник, Ю. Орловська та інші. Не применшуючи

ролі і значення цих досліджень для системи державного управління, зауважимо, що все ще недостатньо уваги було приділено соціальній спрямованості інвестиційної політики.

Метою статті є обґрунтування соціального ефекту від здійснення інвестиційної діяльності; визначення соціальної спрямованості інвестиційної політики та ролі держави в цьому процесі.

Інвестиційна політика держави – це комплекс цілеспрямованих заходів, проведених державою зі створення сприятливих умов для всіх суб'єктів господарювання з метою поживлення інвестиційної діяльності, піднесення економіки, підвищення ефективності виробництва та вирішення соціальних проблем [1]. Інвестиційна політика України здійснюється через механізм державного регулювання, який обумовлений Законом України “Про інвестиційну діяльність”.

Згідно з цим законом, інвестиційною діяльністю є сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій. Інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект. Однак у вищезгаданому законодавчому акті відсутнє чітке визначення соціального ефекту як результату інвестиційної діяльності. Немає його і в інших законодавчих чи нормативних документах України, унаслідок чого в науковому світі сформувалося багато різноманітних трактувань терміну “інвестиції”. Їх принциповою відмінністю є те, що одні автори розглядають інвестиції як довгострокове вкладення капіталу з подальшим отриманням прибутку чи без такого, а інші – як вкладення капіталу в різноманітні об'єкти з метою отримання прибутку чи іншого (зокрема соціального) ефекту.

Зрозуміло, що досягнення соціального ефекту є основною з пріоритетних цілей державної політики, однак для приватного інвестора чи не єдиною метою його діяльності є отримання прибутку. Цей факт необхідно чітко усвідомлювати на всіх владних рівнях, оскільки від цього значною мірою залежить формування сприятливого інвестиційного клімату в Україні.

Вважаємо, що результатом інвестиційної діяльності одночасно може бути і отримання прибутку, і досягнення соціального ефекту (наприклад, збільшення кількості робочих місць, підвищення кваліфікації та, відповідно, заробітної плати працівників, тобто виконання одного із завдань соціальної політики). Окрім того, досягнення соціального ефекту може бути і окремою метою інвестування, не пов'язаною з отриманням прибутку (наприклад, здійснення інвестицій в об'єкти соціальної сфери).

На думку, І. Мальцевої, соціальний ефект від здійснення інвестиційної діяльності – це підвищення рівня зайнятості, збільшення доходів населення, вирішення проблем бідності, забезпечення гідного рівня пенсій, розвиток ринку житла, створення нових робочих місць, поліпшення екологічної безпеки, підвищення кваліфікації й заробітної плати працівників [2], що у підсумку призводить до поліпшення життєвого рівня та якості життя населення. Ми погоджуємось з цією думкою і вважаємо, що виважене управління інвестиційної діяльності з боку органів державної влади на засадах соціального партнерства дасть змогу задовольнити інтереси: інвесторів (отримання прибутку), держави (збільшення можливостей для реалізації соціальної функції) та населення (підвищення рівня та якості життя).

Зважаючи на те, що в умовах економічної кризи саме соціальна сфера є найменш захищеною, а недостатність її фінансування призводить до погіршення соціального захисту та охорони здоров'я населення, зростання рівня безробіття, зниження реальних доходів населення, детальніше зупинимось на залученні інвестицій в цю сферу.

Як засвідчують дані табл. 1, до 2008 р. інвестиції в основний капітал соціальної сфери мали стійку тенденцію до збільшення (з 3679,9 млн грн – у 2004 р. до 9906,5 млн грн – у 2008 р.). Однак у 2009 р. на фоні зменшення загального обсягу інвестицій, вкладених в основний капітал, відбулось зменшення їх номінального обсягу і в соціальну сферу. Що стосується питомої ваги зазначених інвестицій, то вона у 2009 р. збільшилась порівняно з 2008 р. на 0,5 в. п. і становила 4,9% у загальній масі інвестицій в основний капітал, з яких 2,4% припадало на діяльність у сфері культури та спорту, відпочинку і розваг.

Таблиця 1

Динаміка та структура інвестицій в основний капітал соціальної сфери

Роки	Інвестиції в основний капітал								
	Всього, млн грн	зокрема в соціальну сферу							
		Освіта		Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги		діяльність у сфері культури та спорту, відпочинку та розваг		Разом	
		млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
2004	75714	953,1	1,26	1472,2	1,94	1254,6	1,66	3679,9	4,9
2005	93096	870,2	0,93	1296,5	1,39	1195,0	1,28	3361,7	3,6
2006	125254	1163,4	0,93	1835,2	1,47	2014,0	1,61	5012,6	4,0
2007	188486	1651,4	0,88	2518,1	1,34	2893,7	1,54	7063,2	3,8
2008	233081	2321,7	1,00	3530,6	1,51	4054,2	1,74	9906,5	4,3
2009	151777	1484,3	0,98	1931,6	1,27	3642,4	2,40	7058,3	4,7
1 кв. 2010	24041	96,4	0,40	145,3	0,60	212,8	0,89	454,5	1,89

Примітка: розраховано автором на основі джерела [3].

Загалом інвестиції в основний капітал соціальної сфери у 2009 р. зменшились порівняно з 2008 р. на 29%. На жаль, негативні тенденції продовжились і в першому кварталі 2010 р. (було освоєно інвестицій на суму 24041 млн грн, що становило тільки 87,5% порівняно з першим кварталом 2009 р.). Як позитив, можна відзначити хіба що приріст інвестицій в основний капітал освіти (102,4 % до аналогічного періоду 2009 р.).

Швидким падінням характеризуються і темпи введення в дію об'єктів соціально-культурного призначення. У 2009 р. введення в дію загальноосвітніх закладів (кількість учнівських місць) порівняно з 2008 р. скоротилось на 51%, дошкільних закладів (кількість місць) – на 86%, лікарень (кількість ліжок) – на 8%, амбулаторно-поліклінічних закладів (кількість відвідувань за зміну) – на 44%. У порівнянні з докризовим періодом відбулись суттєві зрушення у структурі капітальних вкладень. Зокрема, зменшується частка витрат, призначених для придбання обладнання. Як наслідок, нинішній стан основних фондів соціальної сфери є вкрай незадовільним, а їх видова структура відображає обмеженість

використання в процесі надання послуг сучасної техніки та нових технологій. Це не дозволяє підвищувати ефективність виробництва та є однією з причин зниження доступності багатьох видів соціальних послуг для населення.

У таких умовах все більшої актуальності набувають питання забезпечення на законодавчому рівні сприятливого для іноземних та вітчизняних інвесторів інвестиційного середовища, що дасть змогу збільшити приток фінансових ресурсів, які так необхідні соціальній сфері в умовах економічної кризи.

Особливості інвестування в соціальну сферу обумовлені, насамперед, специфікою виконуваних нею функцій. Базуючись на власній інфраструктурі (житло, установи освіти, охорони здоров'я, культури, спорту, служби зайнятості тощо), соціальна сфера виконує такі основні функції [4]:

- соціальну, тобто функцію підтримки і розвитку різних верств та груп населення, а також досягнення узгодженості їх дій у суспільстві;
- економічну (в рамках цієї сфери відбувається розподіл і споживання життєвих засобів);
- соціалізації (забезпечення взаємодії особистості та суспільства, передачі історичного досвіду і традицій);
- гуманістичну (забезпечення умов життєдіяльності людей, гідного рівня і якості життя).

Основними продуктами у соціальній сфері є знання (сфера освіти), стан здоров'я нації (сфера охорони здоров'я) та психологічний і фізичний стан кожної людини (сфера духовного та фізичного розвитку). Вони вкрай важливі для всіх сфер діяльності – як невиробничої, так і виробничої. Тому інвестиції у ці напрями життєдіяльності суспільства є ефективними для всіх суб'єктів господарювання.

Інвестиції в соціальну сферу – це будь-які витрати, які сприяють підвищенню продуктивності праці індивіда і будуть компенсовані майбутнім зростанням його доходів [5]. Так, інвестиції в охорону здоров'я мають інфраструктурне спрямування, тобто створюють умови для ефективної участі працівників у виробничому процесі (фізично здорові люди рідше хворіють, можуть працювати з повною віддачею). Інвестиції в освіту формують робочу силу вищої кваліфікації, підвищують її продуктивність праці. Інвестиції в культуру дають змогу виховати особистість у дусі патріотизму та поваги до Конституції України, дотримання громадянських прав і свобод, поваги до традицій, віросповідання та мови; допоможуть сформувати у населення демократичний світогляд та усвідомити свою національну приналежність і гордість за свою країну. Все це у підсумку позначиться у рості валового внутрішнього продукту, створенні нових робочих місць, збереженні і розвитку фізичного і духовного розвитку населення, збільшенні середньої тривалості життя.

Вважаємо, що основним завданням державної інвестиційної політики має стати формування мотиваційного механізму для суб'єктів господарювання, який заохочуватиме прийняття ними ефективних інвестиційних рішень. На нашу думку, основною перешкодою на цьому шляху є нестабільність та недосконалість чинного законодавства у сфері інвестиційної діяльності держави. Нестабільність законодавства пов'язана з частим внесенням змін до чинних законів під тиском лобістських груп у парламенті та уряді, а недосконалість – з недостатньою урегульованістю їх окремих положень.

Так, у процесі здійснення інвестицій в основні фонди, предметом яких є капітальне будівництво, в інвестора, відповідно до ст. 27 Закону України "Про

планування і забудову територій”¹, можуть виникати зобов’язання перед органами місцевого самоврядування у вигляді так званого “інвестиційного внеску”. “Інвестиційний внесок” означає внесення встановленого розміру коштів інвестора до місцевого бюджету, що обраховуються у відсотковому співвідношенні від суми інвестиційного проекту з метою розвитку інженерно-транспортної та соціальної інфраструктури населеного пункту, в якому реалізується інвестиційний проект.

Правова конструкція “можуть” прямо не зобов’язує органи місцевого самоврядування розробляти положення про порядок справляння інвестиційного внеску. На практиці маємо ситуацію, за якої значна кількість міських рад не розробляє порядку залучення та використання коштів забудовників або такі нормативні акти знаходяться у стадії розробки.

Отже, в разі відсутності належно затвердженого порядку інвестиційного внеску, несплата відповідних сум коштів, на нашу думку, не буде розцінюватись як порушення норм чинного законодавства, оскільки п. 4. ст. 27 Закону України “Про планування і забудову територій” є рекомендаційним. Зауважимо, що упродовж 24.01.2007 – 28.04.2009 рр. діяла ще Постанова Кабінету Міністрів України “Про встановлення граничного розміру коштів замовників, що залучаються для розвитку інженерно-транспортної та соціальної інфраструктури населених пунктів” № 40, якою було встановлено граничний розмір внеску інвесторів (замовників) на розвиток соціальної інфраструктури населеного пункту (з урахуванням вартості робіт, передбачених вихідними даними на проектування), однак у 2009 р. вона втратила чинність на основі Постанови Кабінету Міністрів України від 28 квітня 2009 р. №415.

Таким чином, встановлений законодавством механізм можливого справляння інвестиційного внеску в низці ситуацій призводить до розвитку корупційних схем та пошуку з боку інвестора нелегітимних шляхів вирішення розбіжностей, що виникають через зіткнення інтересів посадових осіб органів місцевого самоврядування та інвестора.

Тому пропонуємо у законодавчому порядку визначити розмір внеску чи відрахувань на розвиток соціальної інфраструктури населеного пункту, де буде реалізовано інвестиційний проект (наприклад, у розмірі 15% вартості будівництва інженерних споруд та нежитлових будинків (окрім будівель закладів культури і закладів освітнього, медичного та оздоровчого призначення). При цьому, потрібно передбачити можливість самостійного вкладення інвестором коштів у розвиток соціальної інфраструктури. Напрямок вкладення цих коштів може бути визначений інвестиційною угодою. В іншому випадку пропонуємо здійснювати перерахування вищевказаного внеску у Фонд інвестиційного розвитку, який, на нашу думку, доцільно створити у кожному регіоні.

Окрім того, вважаємо, що так званий “інвестиційний внесок” на розвиток соціальної інфраструктури не обов’язково вносити на початку реалізації інвестиційного проекту. Терміни його сплати можуть бути встановлені індивідуально для кожного інвестора в інвестиційних угодах.

¹ “У містобудівних умовах і обмеженнях забудови земельної ділянки згідно з місцевими правилами забудови, містобудівним обґрунтуванням можуть визначатися вимоги щодо відрахування коштів замовників на розвиток інженерно-транспортної та соціальної інфраструктури населеного пункту” [6].

Підвищення інвестиційної активності значною мірою залежить від рівня розвитку ринку цінних паперів, зокрема муніципальних, який поряд із банківською системою має забезпечити трансформацію фінансових ресурсів у інвестиції. Проте недосконалість законодавчої бази стосовно цінних паперів, відповідної інфраструктури їх ринку, досвіду і практики проведення позик стримує залучення цінних паперів в інвестиційну сферу. Тому пропонуємо скасувати оподаткування операцій із державними цінними паперами для стимулювання внутрішнього інвестора.

Одним із основних джерел інвестицій у перспективі можуть стати заощадження громадян. У більшості розвинутих країн саме домашні господарства є одними з ведучих компонентів інвестиційного потенціалу. Кількість потенційних інвесторів з боку населення залежить від особистих доходів, структури споживання, інфляційних очікувань та рівня процентних ставок. Динаміка доходів і видатків населення України (табл. 2) свідчить про відсутність сталої тенденції, що призводить до нерівномірності заощаджень. Однак вони в сучасному ринковому механізмі залишаються значним резервом інвестиційних ресурсів.

Таблиця 2

Доходи та витрати населення України у 2002 – 2009 рр.

Показники	Роки							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Доходи всього, млн грн	186073	215672	274241	381404	472061	623289	845641	897669
Витрати та заощадження всього, млн грн	186073	215672	274241	381404	472061	623289	845641	897669
<i>з них</i>								
<i>Нагромадження не фінансових активів</i>	<i>2464</i>	<i>1680</i>	<i>3254</i>	<i>4444</i>	<i>7159</i>	<i>9939</i>	<i>29515</i>	<i>11678</i>
<i>Приріст фінансових активів</i>	<i>14594</i>	<i>14597</i>	<i>28380</i>	<i>41207</i>	<i>37044</i>	<i>37840</i>	<i>22496</i>	<i>70788</i>
Наявний доход, млн грн	141618	162578	212033	298275	363586	470953	634493	672662
Реальний наявний доход, у % до попереднього року	118,0	109,1	119,6	123,9	111,8	114,8	107,6	91,5

Примітка: розраховано автором на основі даних Державного комітету статистики України.

Проблема полягає у тому, що дуже рідко цей потенціал спрямовується на фондовий ринок. Окрім того, інфляційні процеси, які на сьогодні спостерігаються в Україні, негативно позначаються на зростанні реального доходу населення. Відсутність попиту у населення на цінні папери пояснюється тим, що більшість його не схильна до ризику, а саме ризик присутній при їх купівлі, тому обирає не надто доходний, але досить надійний спосіб зберігання заощаджень на депозитних рахунках. Недовіра до ринку цінних паперів спричинена ще низкою інших факторів,

серед яких можна виокремити недостатню інформованість населення про певний вид діяльності, відсутність відповідних знань, досвіду та навиків, зростання рівня непрозорості фондового ринку та незахищеності прав дрібних інвесторів.

Для стимулювання цього напрямку пропонуємо вирішити питання щодо:

- проведення роз'яснювальної роботи серед населення;
- організації випуску державних та муніципальних цінних паперів для продажу населенню з гарантованим рівнем дохідності, надходження від яких спрямовуватимуться виключно на фінансування проєктів розвитку соціальної сфери;
- запровадження механізму страхування ризику при вкладанні коштів у цінні папери шляхом створення спеціалізованих страхових компаній із страхування фінансово-інвестиційних ризиків, забезпечення діяльності недержавних пенсійних, пайових та інших видів інвестиційних фондів, товариств (фондів) взаємного страхування;
- встановлення податкового кредиту для індивідуальних доходів громадян, вкладених у державні та муніципальні цінні папери;
- створення жорсткішого механізму для кредитно-фінансових установ, які працюють з коштами населення, ніж для інших фінансових інститутів, оскільки їх банкрутство призводить до соціальних конфліктів і втрати довіри до всієї кредитно-фінансової системи і до органів державного управління.

Ще одним важливим соціальним аспектом інвестиційних проєктів є створення нових і збереження існуючих робочих місць як головна умова реалізації активної політики зайнятості і стабілізації ринку праці. Сприятиме цьому, на нашу думку, введення інвестиційного кредиту для тих підприємств, які здійснюють інвестиційні вкладення не тільки в виробництво, а і допомагають вирішити проблеми зайнятості шляхом створення нових робочих місць, підвищення кваліфікації та перекваліфікації працівників.

Позитивним також є досвід розвинених країн для стимулювання надходження інвестицій щодо застосування практики надання пільгового періоду – так званих податкових канікул. (В Україні відсутній пільговий період інвестування). Загальновідомо, що основний обсяг платежів місцевій громаді та державі, сукупний інвестиційний зиск повинен припадати на час, коли об'єкт перебуває у стадії інтенсивної експлуатації. В Україні ж, навпаки, більша частка коштів стягується ще на етапі підготовки проєкту, тобто належить до суми початкових інвестицій, що значно підвищує загальний рівень інвестиційних ризиків інвестора та невиправдано збільшує загальний термін повної окупності проєкту.

Вважаємо, що зазначені заходи сприятимуть поліпшенню інвестиційної ситуації та підвищенню інвестиційної активності в Україні.

Враховуючи вищезазначене, ми дійшли висновку, що поєднання проблем розвитку ринкових відносин із посиленням уваги до соціальних питань створює необхідні передумови для економічного оздоровлення, стабільного становища людини впродовж усієї трудової діяльності й після її завершення. Тобто економічне зростання і підвищення народного добробуту – взаємопов'язані процеси.

Отже, інвестиційна діяльність є вирішальним чинником соціальної та економічної політики держави. Без неї не вдасться швидко подолати загальноекономічну кризу і вийти на рубежі сталого економічного зростання, приросту соціального ефекту, збалансованості макроструктури, підвищення оплати праці до рівня стимулювання її високої продуктивності та ринкової

платоспроможності, що є могутнім каталізатором загальноекономічного піднесення і прогресивних зрушень.

Література

1. Курило С. В. Інвестиційна політика, її сутність і роль у сучасних умовах [Електронний ресурс] / С. В. Курило. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr/ep/2009_2/files/Econ_02_2009_Kurilo.pdf.
2. Мальцева І. В. Формування і оцінка соціальних напрямків державної інвестиційної політики в регіоні [Текст] : автореф. дис. ... канд. наук з держ. управл. : спец. 25.00.02 “Механізми державного управління” / Мальцева Ірина Віталіївна, ДДУУ. — Донецьк : [б. в.], 2005. — С. 7.
3. Інвестиції в основний капітал за видами діяльності: статистична інформація [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. Кліменко О. В. Особливості інвестування в об’єкти невиробничої сфери на регіональному рівні / О. В. Кліменко // Вісник СумДУ [Текст]. — 2007. — № 2. — С. 50. — (Серія Економіка).
5. Рибак С. О. Бюджетні аспекти соціальних інноваційних трансформацій / С. О. Рибак // Науковий вісник Національного університету ДПС України [Текст]. — 2009. — № 3(46). — С. 63. — (Серія Економіка, право).
6. Про планування і забудову територій [Електронний ресурс] : Закон України № 1669-III від 20.04.2000 р. — Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

Н. Lopushniak

SOCIAL COMPONENT OF THE INVESTMENT POLICY OF UKRAINE

The social orientation of the investment policy and the role of the state in the implementation of such activity direction are investigated. The achievement of social effect in the process of investment mastering is grounded. The proposals concerning the stimulation of the investment activities are submitted, that will give the opportunity to solve a great deal of social problems.

Key words: investment policy, investment, investment activities, social sphere, social effect.